

דפי לימוד לגניזה או למיחזור

לצורך הכנת שיעורים וכתובת מאמרים תורניים, אני נוהג לצלם מתוך ספרים וקבצים תורניים. לאחר מכן אני מכין חוברות ובהם צילומי מקורות הסוגיא הנלמדת, המוגשים לעיון משתתפי השיעור בשעת הלימוד.

בביתי מצטברים דפי לימוד רבים, בחלקם - דפים שצולמו לצורך הכנת השיעור ולבסוף לא השתמשתי בהם [לפעמים אני מצלם בטעות מקורות שאינם נצרכים לסוגיא שבה אני עוסק]. בחלקם חוברות צילומי המקורות ללימוד השיעור שלבסוף לא למדו בהם [לעיתים לא כל המשתתפים הקבועים מגיעים ללימוד, ובחלק מהחוברות לא נעשה כל שימוש]. ובחלקם חוברות שיעורים שנלמדו, ולאחר הלימוד כבר אין בהם צורך.

ונשאלת השאלה, האם מחובתי לגנוז את דפי הלימוד וחוברות השיעורים כדין חפצים שיש בהם קדושה, או שמותר להניחם בפחי אשפה המיועדת למיחזור מכיוון שאין בהם קדושה.

מחיקת שם בגרמא

א. בסוגיית הגמרא במסכת מכות (כב, א) נלמד מהפסוק (דברים יב, ג) **"וְאִבַּדְתֶּם אֶת שְׁמֵם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא, לֹא תַעֲשֶׂינָה כֵּן לַה' אֱלֹהֵיכֶם"**, כי **מחיקת שמות הקב"ה** אסורה **מהתורה**, והמוחק את השם לוקה. וכפי שפסק הרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה מצוה סה) **"וכל מי שעבר על דבר זה כגון שיהרוס שום דבר מן ההיכל והמזבח והדומה להם או שימחה שם משמות השם לוקה"**. וכן מבואר בספר החינוך (מצוה תלז) **"המוחק את השם לוקה"**. ודנו הפוסקים, האם איסור מחיקת השם הוא רק כאשר מוחק **בידים** שם מהשמות הקדושים, או גם ב**"גרמא"** - כאשר גורם למחיקתם, כגון שמניח את הכתב בתוך מים והמים מוחקים את הכתב.

הנודע ביהודה (או"ח מהדורא תנינא סימן יז) נשאל "מבן כפר אשר ייחד בביתו חדר אחד לבית הכנסת לבני הכפר להתפלל שם במנין עשרה, עם המתאספים לשם מכפרים הסמוכים. וגם שרטו וכתבו על הכתלים כמה תחינות ובקשות כדרך בתי כנסיות, והתפללו שם כמה שנים בצבור. וזה כ"ה שנים אשר נתבטל המנין והלכו להתפלל במקום אחר, ושוב השתמש הבעל בית באותו חדר כל התשמישים הצריכים לו. ואחר ששבק חיים לכל ישראל מכר בנו כל הבית לאיש אחר, ועתה שואל הלוקח אם מותר לעשות מחדר הזה בית יין שרף וגם מקוה לטבול בו". ודן הנודע ביהודה האם יש חשש ממחיקת השמות הכתובים על כתלי בית הכנסת בגרמא כי ב"שריפת יין בחדר זה, העשן משחיר הכתלים וגורם מחיקת השמות אשר על הכתלים".

והביא את מחלוקת רבי יוסי ורבנן במשנה במסכת שבת (פרק טז משנה ה) בנדון כיבוי ב"גרמא" בשבת: "ועושים מחיצה בכל הכלים, בין מלאים בין ריקנים, בשביל שלא תעבור הדליקה. רבי יוסי אוסר בכלי חרס חדשים מלאים מים, לפי שאין יכולים לקבל את האור, והם מתבקעים ומכבים את הדליקה". לדעת רבנן "גרם כיבוי" מותר, ולכן אין איסור לעשות מחיצה מכלים מלאים מים, למרות שהאש תבקיע את הכלים והמים שבתוכם יכבו את הדליקה. אך רבי יוסי אוסר "גרם כיבוי", ולא התיר להניח לפני הדליקה כלי חרס חדשים שבוודאי יתבקעו והמים שבתוכם יכבו את האש [אלא התיר להניח רק כלים ישנים שאין ודאות שהאש תבקיע אותם]. ובסוגיית הגמרא (שבת קכ, ב) הקשו סתירה מדברי רבנן ורבי יוסי, לדבריהם בברייתא: "הרי שהיה שם כתוב לו על בשרו, הרי זה לא ירחוץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת. נזדמנה לו טבילה של מצוה, כורך עליה גמי ויורד וטובל [כדי שלא ימחק את השם במים, רש"י]. **רבי יוסי אומר, לעולם יורד וטובל כדרכו ובלבד שלא ישפשף**" [דהוי מוחק בידים, רש"י]. ונמצא כי רבנן שהתירו כיבוי בגרמא בשבת, סתרו את דבריהם כשאסרו למחוק שם בגרמא בטבילה במים. ורבי יוסי שאסר כיבוי בגרמא בשבת, סתר את דבריו שהתיר למחוק שם בגרמא בטבילה במים [ואסר רק בשפשוף בידים]. ותירצו את הסתירה בדברי רבי יוסי: "שאני התם דאמר קרא ואַבְדְתֶם אֶת שְׁמֵם מִן הַמָּקוֹם הַהוּא, **לא תַעֲשֶׂוּן כֵּן לָהּ אֱלֹקֵיכֶם, עֲשִׂיהָ הוּא דַּאֲסוּר, גִּרְמָא שְׂרִי**". כלומר, באיסור מחיקת השם יש לימוד מיוחד מהפסוק שרק עשייה בידים אסורה, **ולכן מחיקת השם בגרמא מותרת**. משא"כ בדיני שבת שאין לימוד מיוחד, יש לחשוש גם לכיבוי בגרמא. ואת הסתירה בדברי רבנן תירצו: "היינו טעמייהו דרבנן, דקסברי אסור לעמוד בפני השם ערום". כלומר, רבנן הצריכו לשים גמי על מקום כתיבת השם, **לא בגלל החשש למחיקתו בגרמא**, אלא מסיבה אחרת לגמרי, כדי לא לעמוד ערום בפני השם. מסוגיית הגמרא במסכת שבת למד הנודע ביהודה: "ומסקינן דכולי עלמא סברי דגרמא שרי".

אולם לדינא הסיק הנודע ביהודה כי ההיתר המפורש בגמרא בשבת למחוק את השם בגרמא נאמר רק לצורך **מצוה** [לטבילת מצוה], **אבל לדבר הרשות אפילו בגרמא אסור**: "אמנם אף על פי כן יש לומר דלא שרי גרמא אלא לטבילה של מצוה, אבל **לדבר הרשות אפילו גרמא אסור**. ואף דליכא לאו דלא תעשון מכל מקום אסור משום בזיון השם, דאין בזיון גדול יותר מגרם מחיקת השם".

ב. הנודע ביהודה הוסיף ותמה על הטור והשו"ע מדוע לא הזכירו בדבריהם את ההיתר למחוק שמות בגרמא היוצא מהסוגיא במסכת שבת.

ומחמת תמיהה זו הביא את דברי הגמרא במסכת מגילה (כו, ב) "אמר רבא ספר תורה שבלה גונזים אותו אצל תלמיד חכם ואפילו שונה הלכות. אמר רב אחא בר יעקב, **ובכלי חרס** שנאמר ונתתם בכלי חרס למען יעמדו ימים רבים". וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' קנד סעי' ה) "ספר תורה שבלה מניחים אותו בכלי חרס, וגונזין אותו בקבר תלמיד חכם". וכתב הט"ז (ס"ק ד) "שמניחים אותו בכלי חרס כדי שיהיה לו קיום". בקבורת ספרי התורה באדמה **ללא** כלי חרס, נמחקים השמות **בגרמא**, ואם כן מעצם החיוב לקוברם בכלי חרס **מוכח שמחיקת השם בגרמא אסורה**, וכדברי הנודע ביהודה (שם) "מוכח מסוגיא דמגילה **דאסור לגרום מחיקת השם** הואיל וצריך כלי חרס". ולפי זה ביאר הנודע ביהודה שפסקיהם של הטור והשו"ע הם

כסוגיית הגמרא במגילה, וסיים: "וידעתי שזה הוא קצת דוחק לומר דהפוסקים סמכו עצמם על דין זה, אך לפי גודל התמיהה לא ידעתי ליישב בדרך אחרת. עכ"פ מוכח מזה **דאסור לגרום מחיקת השם שלא לצורך מצוה**".

ואכן מסקנת הנודע ביהודה להלכה כדברי הגמרא במגילה, לאסור מחיקת שמות בגרמא, ורק במקום מצוה יש היתר, וכדברי הסוגיא במסכת שבת, ומתוך כך השיב לשאלה שנשאל: "לכן נראה לענ"ד דאסור לשרוף י"ש בחדר הזה אשר נכתב על הכתלים שמות שאינם נחקים, משום שעל ידי העשן אשר הוא תדיר בשריפת יין שרף משחיר הכתלים וגורם מחיקת השם".

אולם רבי יעקב רונטל, אב"ד חיפה, בהגהות משנת יעקב על הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ו ה"ו) דחה את הראיה מהגמרא במגילה: "דיש לומר דספר תורה שאני, וכדברי הרמב"ם (שם פ"י ה"ב) ספר תורה נוהגים בו קדושה יתירה וכבוד גדול וכו', ושם בהלכה ג' כתב, ספר תורה שבלה או שנפסל נותנים אותו בכלי חרס וקוברים, משמע **שרק בספר תורה** ומשום קדושה יתירה שבו הוא דנוהג דין זה, ואין ראיה מזה לגרמא של **שם יחיד**". יתכן איפוא, שהחיוב להניח את ספר התורה בכלי חרס אינו משום החשש למחיקת השם בגרמא, אלא מחמת הקדושה היתירה והכבוד הגדול שיש לנהוג **בספר תורה** שיש בו שמות הקודש רבים. ולכן אין ראיה שאסור למחוק שם יחיד בגרמא.

ג. והנה במסכת מכות (יא, א) ובמסכת סוכה (נג, א) מסופר על דוד המלך שבשעה שכרו את ה"שיתין" [היסודות] לבנין בית המקדש עלו מי התהום והציפו את העולם, וכאשר דוד המלך הסתפק האם מותר לכתוב שם על חרס ולזרוק לתהום [וכתוצאה מכך השם ימחק] "נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו, אמר, ומה לעשות שלום בין איש לאשתו, אמרה התורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים, לכל העולם כולו, לא כל שכן". ואכן, דוד המלך כתב שם על חרס וזרק לתהום, ומי התהום חזרו למקומם. וכתב רבי שלמה קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (סימן רלט) "דמן הש"ס בסוכה הנ"ל יהיה **מוכח דמחיקת השם אפילו על ידי גרמא בעלמא אסור**, ולא כהמתירים על ידי קטן. דאם לא כן, הרי דוד המלך לא היה מוחק השם, רק המים היו מוחקים אותו והיו רק גרמא".

אולם האבני נזר (יו"ד סימן שע) הביא את הראיה מדברי הגמרא בסוכה לאסור מחיקת השם בגרמא בשם הרה"ק מבעלז "דמשמע דספקו של דוד המלך היה משום איסור מחיקת השם, אף דאינו אלא גרמא כמו טובל ושם כתוב על בשרו דחשיב גרמא". ודחה את הראיה, שמאחר והכוונה היתה שהשם ישאר במים זמן רב ובוודאי המים ימחקוהו, הרי זה נחשב כמעשה מחיקה ממש: "ומה דקשה לו מהא דסוכה נראה לי ליישב דלכאורה צריך עיון, למה נקרא מה שנכנס במים והמים מוחקים השם גורם, הלא הוא מעשה ממש, דעל כרחך ברור שימחק דאם לא כן מותר משום דבר שאינו מתכוין **וכיון דברור שימחק הוה ליה מעשה ממש**". וכעין זה דחה את הראיה מהגמרא בסוכה בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן קטז) "נראה לי דההשלכה לתהום הוא עצמו האיבוד, דהרי בזה מקיים מצות **וְאִבְדֶתֶם אֶת שְׁמֵם** בעבודה זרה, במשליך עבודה זרה לים המלח במקום שאין הולכים נהרות". כלומר כשם שקיום מצות איבוד עבודה זרה הוא על ידי זריקתו לים המלח, ואף שלא מאבדו בידים אלא רק גורם שיאבד בתוך הים, ומוכח כי הזריקה לים היא

מעשה של איבוד, ועל זה נאמר "לא תעשון כן לה' אֱלֹהֵיכֶם", ונמצא איפוא, כי זריקת שם קדוש למים היא מעשה איבוד בידים ולא בגרמא.

על כל פנים, מסקנת האבני נזר: "הדבר ברור דקיימא לן גרם מחיקה שרי, ומה שכתב בשם הנודע ביהודה להיפך הנה לא ציין מקומו ולחפש אינני מחוייב". האבני נזר מבחין בין מחיקת השם בגרמא המותרת, לבין מחיקת השם במעשה האסורה, ולאור זאת פסק "בדבר בית הכנסת ישן שנכתב על הכותלים ברכות ובתוכם שמות שאינם נמחקים. ועתה בא פקודה מהממשלה לתקן הבית הכנסת, ואם לאו יסגירו אותו. ויש מקומות אשר יצטרך על פי הממשלה לקלוף הסיד שבהם השמות מה נעשה באיסור מחיקת השם", כי "אין זה ענין לגרם, ממה נפשך, אם ברור שישבר ויתקלקל השם ודאי הוה מאבד בידים. ואפילו רק ספק, מכל מקום כיון שהוא באותו שעה ממש שקולף הרי הוא מאבד בידים, רק שאם אינו ברור נוכל להתיר משום דבר שאינו מתכוין".

לסיכום: נחלקו הפוסקים האם מותר למחוק את השם בגרמא. הנודע ביהודה אסר והאבני נזר התיר.

וכאשר מניח את השם במקום שבוודאי יתקלקל וימחק, אין זה "גרמא" אלא מעשה מחיקה אסור.

וספר תורה שבלה נגזר בכלי חרס, ונחלקו הפוסקים האם הסיבה שלא קוברים אותו באדמה היא מהחשש שבאדמה ימחקו השמות הכתובים בו, או מחמת כבודו של הספר תורה.

• • •

עוד דנו הפוסקים האם איבוד "כתבי קודש", ספרים שאין בהם "אזכרות" - שמות שמים, אסור **מהתורה** או **מדרבנן**. וכן האם יש איסור באיבוד כתבי קודש ב"גרמא".

שאלה זו נדונה עם שכלול מלאכת הדפוס, והשימוש הנפוץ ב"קורעקטין" [עלי ההגהה] שעורר דיון נרחב בדברי הפוסקים, כמובא בפתיחתו של רבי יצחק אלחנן ספקטור, רבה של קובנה, לדבריו בנדון זה בשו"ת עין יצחק (או"ח סימן א) "נשאלתי על דבר ע"י כתבי הקודש שקוראים קורעקטין, דעיקר הדפסתם לא נעשה על מנת ללמוד או לקרות בהם, וגם אינם ראויים כלל לקרות בהם מחמת שהם מלאים שיבושים, וכל עצמן לא נעשו אלא כדי להגיה על ידם הספרים. וזה ידוע כי מחמת גודל ריבויים של העלים הללו אשר הם מתרבים בכל יום ויום בבית הדפוס אי אפשר כלל לגונזם כדן תורה, וסופם לבוא בזיון גדול".

בדברי הפוסקים אודות ה"קורעקטין", נתבארו יסודות חשובים בדיני קדושת וחיוב גניזת ספרי קודש.

גניזת כתבי קודש שאין בהם שמות

ד. כתב הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ו ה"ח) "כתבי הקדש כולן ופירושיהן וביאוריהן אסור לשרוף אותן או לאבדן ביד, והמאבד ביד **לוקה מכת מרדות**". ומבאר בדבריו שיש איסור לאבד את כתבי הקודש ביד, ונחלקו הפוסקים האם איסור זה מהתורה או מדרבנן.

על דברי השו"ע [לעיל **אות ב**] "ספר תורה שבלה מניחים אותו בכלי חרס, וגונזין אותו בקבר תלמיד חכם", כתב המג"א (שם ס"ק ט) "**והוא הדין ספרים**, ואסור לשרפן [באר שבע]. ונראה לי דהוא הדין בכל

תשמישי קדושה **דהוי בכלל לא תעשון כן לה' אלקיכם**. וכן כתב הרמב"ם בספר המצות (לא תעשה, מצוה סה) שהמאבד כתבי הקודש **עובר בלאו**. ומבואר בדברי הבאר שבע והמג"א, כי דין כל כתבי הקודש ותשמישי הקדושה כדין ספר תורה, שאסור לשורפם וחייבים לגונזם בקבורה. וכדבריהם פסק המשנה ברורה (שם ס"ק כד) "הוא הדין שאר ספרים שבלו שצריך לגונזן ואסור לשורפן, אע"ג דכוונתו שלא יבוא לידי בזיון, מ"מ דרך השחתה עבד, וכתב הרמב"ם במצוה לא תעשה סימן ס"ה שהמאבד כתבי הקודש עובר בלאו דלא תעשון כן לה' אלקיכם".

ונראה מדבריהם כי איסור איבוד כתבי הקודש הוא **מהתורה**.

אולם בשו"ת עין יצחק (שם) כתב: "הנה מדברי המג"א נראה דגם כתבי הקודש, אף שאין כתוב שם אזכרות, גם כן אסור לשורפן ולאבדן מן התורה. אכן העיקר הוא דכתבי הקודש שאין כתוב שם אזכרות אינם אסורים מן התורה לשורפן רק מדרבנן. דהרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ו ה"ח) כתב דכתבי הקודש אסור לשורפן ולאבדן והמאבדן ביד מכין אותו **מכות מרדות**. נראה דס"ל דעיקר איסור שריפת ואיבוד כתבי קודש אינו אלא מדרבנן, ורק על שריפת ואיבוד אזכרות לוקה מהתורה, אבל בכתבי הקודש אינו לוקה רק מכות מרדות, **דזה אינו רק מדרבנן**. וכן נראה מן החינוך (מצוה תלז) וכן כתב התשב"ץ (ח"א סימן ב) להדיא דעיקר שריפת כתבי קודש אינו אלא מדרבנן. והא שכתב הרמב"ם במנין המצות דאין מאבדין כתבי קודש שנאמר לא תעשון כן לה' אלקיכם, על כרחך דקאי בכתבי קודש דכתובים בהם אזכרות, והרמב"ם שם קיצר בזה".

נמצאנו למדים כי נחלקו הפוסקים האם איבוד כתבי קודש אסור מהתורה או מדרבנן. לדעת הבאר שבע, המג"א והמשנ"ב, איבוד כתבי קודש אסור **מהתורה**, אולם העין יצחק נקט שהאיסור **מדרבנן**, והוכיח כן מדברי הרמב"ם, החינוך והתשב"ץ.

איבוד כתבי קודש ב"גרמא"

ה. בהמשך דבריו, חידש רבי יצחק אלחנן (עין יצחק שם אות לז) שאין איסור לאבד כתבי קודש בגרמא: "והנה רציתי להזדקק עוד בענין זה בעצה אחרת, ועל פי המבואר במסכת שבת [לעיל אות א] דגרמא מותר באיבוד שם, וכל שכן בכתבי קודש, וכמו שכתב הרמב"ם [לעיל אות ד] דכתבי הקודש אסור לשרוף אותן או לאבדן ביד, וכוונתו דבגרמא שרי, ויש להאריך בזה ובדברי הנודע ביהודה [לעיל אות א]. ולכן כפי מה ששמעתי כי יש איזה ענין, יכולים לעשות שיתחלל כח האש לשרוף אחר שנסתלקו על ידי האיש העוסק בשריפתו" - ואז אינו מאבד את ה"קורעקטין" ביד אלא בגרמא, ומותר.

וכן נקט להלכה הגרצ"פ פרנק, רבה של ירושלים, בשו"ת הר צבי (יו"ד סימן רלא) בנדון הנחת ספרי משניות [שאין בהם שמות קודש] בקבר, על פי צוואת האיש שלמד בהם שביקש שיטמינום בקברו. ואף שהכריע כדעת הנודע ביהודה [לעיל אות א] שיש איסור דרבנן במחיקת שם בגרמא שלא לצורך "מכל מקום בספר המשניות דאזכרות ליכא, וגם המאבדו בידיים אינו אלא איסור דרבנן, לכן על ידי גרמא גם איסור דרבנן ליכא. וכך הוא מדוקדק לשון הרמב"ם [הנ"ל] דכתבי הקודש אסור לשורפן ולאבדן ביד, הרי הרמב"ם שמדבר לענין איסור דרבנן בשאר כתבי הקודש, דקדק וכתב ולאבדן ביד, להשמיענו דעל ידי גרמא מותר".

ומבואר בדבריו כדעת העין יצחק, שאיבוד כתבי הקודש בידיים אסור מדרבנן, ולכן אין איסור לאבדם בגרמא.

עלי הגהה שלא נדפסו לשם קדושת כתבי הקודש

ו. רבי יצחק אלחנן (עין יצחק שם אות לח) חידש עצה להתיר איבוד ה"קורעקטין": "דעתי מסכמת לצוות להבעלים שיתנו מקודם הדפסת הקורעקטין **שאינם בכתב אשורית**, כיון שאין האזכרות כתובים בהם כדינם, **דיתנו בפירוש שלא יחול עליהם קדושת כתבי קודש כלל**, ואז מותר לשורפן באם שקשה לגונזן מחמת ריבוי הכתבי קודש, וגונבים אותם מבית הקברות ויכולים לבוא לידי בזיון חס ושלום, וכבר כתבתי לעיל דעיקר שריפת כתבי קודש אינן אלא מדרבנן".

ומבואר בדבריו, שאם התנה קודם ההדפסה שלא תחול קדושת כתבי הקודש, יש להקל ולהעדיף לשרוף את ה"קורעקטין" כאשר יש חשש שיגנבו ואז ינהגו בהם בבזיון. [יש להעיר כי בתוך דבריו מבואר טעם נוסף המצטרף להיתר - שהספרים לא נכתבו ב"כתב אשורית", דהיינו כתיבת סת"ם, אלא בכתב "רש"י"]. יחד עם זאת, רבי יצחק אלחנן הוסיף: "ומן הראוי לעשות זה על ידי **קטן**, ויותר טוב על ידי **אינו יהודי קטן**", כדי למעט ככל האפשר בחשש האיסור שיש בפעולה זו.

והנצי"ב מוולאז'ין כתב בשו"ת משיב דבר (ח"ב סימן פ) שאפילו אם לא התנה קודם ההדפסה שאין ב"קורעקטין" קדושה, מותר לאבדם בידים, היות ומלכתחילה לא נדפסו כדי ללמוד בהם אלא כדי להגיה מתוכם את הספר לפני ירידתו למכבש הדפוס: "עיקר ההיתר משום דאע"ג דסתמא לשם קדושה קאי, מכל מקום אם כיוון בפירוש שלא לקדשו ודאי אין בהם קדושת אזכרה. ומזה הטעם אין אזהרה על שריפת האזכרה של הקארעקטין **שמתחילה לא נדפסו כדי ללמוד בהם**". המשיב דבר הוסיף בהטעמת הדברים, כי ה"קורעקטין" לא נועדו לקיום אלא נעשו מתחילתם "על מנת לאבדם" [לאחר שישתמשו בהם להגהת הספרים], ומשום כך ברור שמן הסתם לא נתקדשו בקדושת כתבי הקודש, כדבריו: "ועדיין היה מקום לומר דיש בהם איסור, מיהא כמו כתבי הקודש דאפילו לא כתבו לשמה אסור לאבד, וכמש"כ הרמב"ם פ"ו מהל"ס"ת, דספר תורה שכתבו מין הוי כחומש מן החומשים. ואם כן נהי שהתירו חז"ל לשרוף ספרי מינים, וגם ציוו על זה כדי שלא להניח להם ולפעולתם שם וזכרון בישראל, מכל מקום בלא זה איסור גם כן איכא מיהא לאבד בידים דברים שבקדושה. אבל נראה דזה האיסור אינו אלא כשנכתבו על מנת שיהיו קיימים להשתמש בקדושתם, **משא"כ אם מתחילה באו על מנת לאבדם, שאין בזה איסור כלל**".

ומסקנתו: "הקארעקטין **דמתחילה באו כדי לאבד, לכולי עלמא שרי לאבד בידים**. ומצוה נמי איכא, וראוי לעשות אותו יום ליום טוב, כשם שעשו יום טוב בשעה שזכו שלא יהיו האזכרות של שטרות מוטלים באשפה".

וכן נקט להלכה רבי חיים עוזר גרודז'ינסקי, ראב"ד וילנא בשו"ת אחיעזר ח"א סימן מח) "נראה דהקארעקטין מותר לגונזן אף שלא בכדי חרס, ולאבדן על ידי גרמא גם כן שרי". והוסיף: "ולשיטת כמה פוסקים דאמירה לנכרי מותר בשאר איסורים, **נראה דיש להתיר אמירה לנכרי לשרוף על ידי גרמא**. וכאן במקום דלא אפשר, מותר גרמא גם מדרבנן. ואם נצרך לזה עוד קולא **לצוות לנכרי על ידי נכרי אחר** לשרוף הקארעקטין, אשר זהו האיבוד היותר נכבד כמו שהוכחנו. ובמקום דאי אפשר בענין אחר הנני מסכים להתיר, אם יסכימו גדולי דורנו".

והחזון איש (הלכות ספר תורה סימן קס"א) חידש סברא נוספת להקל בנדון ה"קורעקטין" **מכיון שלא נכתבו ביד אלא בדפוס:** "ומיהו אם הן נדפסין על ידי כח אחר המסבב את אופני הדפוס ולא על ידי אדם, אם נימא דהוי כמעשה קוף, אפשר דכל שאין דעת אדם עליהן ללמוד בהן, אין בהן קדושה כלל, ומותר לאבדן ביד. ואם אנו רואים שהם מתבזים ביותר אם אין אנו מתירים לשורפן, אפשר דזהו בכלל גדול השלום, ומוטב שיישרפו מליתנם למרמס תחת רגלים ותשמישי בזיון". ומכל מקום סיים החזון איש: "ויש ללמד להתנות עליהם בשעת הדפסתן שאינם לשם כתבי קודש אלא לשם קיבוץ אותיות בעלמא".

גניזת דפי גמרא שלא למדו בה וקלקול ספרים ישנים לצורך הדפסת ספרים חדשים

ז. בספר מכתבי חפץ חיים (סימן פג) מובאת שאלה שנשאל החפץ חיים בדבר "שאחד רוצה ליקח ממנו הש"ס הקטן דפוס אמשטרדם שיש לו (המודפס על חצי דפים), להדפיסו בציקוגרף. וצריכים לזה לתלוש דף אחר דף לעשות ממנו פוטוגרפיא [צילום], אם אין בזה משום בזיון קודש". והחפץ חיים השיב: **"אם עדיין לא נלמד בו פשוט דמות, דכל זה לא נחשב אלא הזמנה, והזמנה לאו מילתא היא. ואפילו אם נלמד בו, כמדומה שהעולם מקילין בזה, שמעתיקים חיבורים מספרים ישנים (ועל ידי זה נתקלקל הספר הישן) אם כבוד ה' יתרבה על ידי הדפסה החדשה, דהיינו באופן שלא יעמידם כל כך ביוקר שיוכלו הכל לקנותם".**

בדברי החפץ חיים התחדשו להלכה שני חידושים בהלכות כבוד ספרי קודש:

- **דפי גמרא שעדיין לא למדו בהם** - אין בהם קדושה, כיון שנפסק להלכה "הזמנה לאו מילתא" [כאשר "מזמינים" חפץ לשם שימוש קדוש, כל זמן שלא השתמשו בו בפועל, עדיין אין בו קדושה]. ולפיכך מותר לתלוש דפים מתוך גמרא שעדיין לא למדו בה, ואין בזה "בזיון".
- **קלקול ספרי קודש ישנים לצורך הדפסת ספרים חדשים** - מותר אם כתוצאה מכך יתרבה כבוד שמים.

גניזת עיתונים שנכתבו בהם דברי תורה ושמות קדושים

ח. ממוצא הדברים יש לדון האם חייבים לגנוז עיתונים שנכתבו בהם דברי תורה ושמות קדוש.

רבי אהרן וולקין, אב"ד פינסק, עורר בשו"ת זקן אהרן (ח"ב סימן ע) על המכשלה הגדולה שבהדפסת דברי תורה ושמות קדוש בעיתונים: "אין די מילים בפי, כמה שראוי לצעוק על הפירצה הנוראה הזאת, דכולהו איתנהו בה. איסור מחיקת ואיבוד השם, שאזהרתו מהתורה מקרא דלא תעשון כן לה' אלוהיכם. וגם איסור דכתבי הקודש, דלפי מה שכתב המג"א סי' קנד סק"ט אסור לאבדן מהתורה אף שאין כתוב שם אזכרות. אלא דבזה כבר כתבו האחרונים דהמאבדן ביד מכין אותו מכת מרדות מדרבנן ולא מלקות מדאורייתא, אבל על כל פנים מכת מרדות מדרבנן איתא גם בכתבי הקודש לחוד. ולפי זה בהני חידושי תורה הכתובות בגליוני העיתונים, דלא ימלט שכתוב בהן אזכרות, והמאבדן ודאי שעובר באיסור דלא תעשון".

ולאחר שהביא את דברי הנצי"ב בשו"ת משיב דבר [לעיל **אות ו**] "שצידד היתר בשריפת הקארעקטין, אע"ג שיש בהם אזכרות, משום דאע"ג דסתם לשם קדושה קאי, מכל מקום **אם כיוון בפירוש שלא לקדש, ודאי דאין בהם קדושת אזכרה**. ומזה הטעם אין אזהרה על שריפת האזכרות שבקארעקטין, שמתחילה לא נדפסו כדי ללמוד מהם, ובכן מה צורך לקדשם", כתב הזקן אהרן כי טעם זה אינו מתיר הדפסת שמות קדושים בעיתונים: "ואכתי אין זה עצה אלא בקארעקטין, שאין קוראים בהם כלל מרוב טעויות ושיבושים שבהם, אבל לא יועיל זה להיתר בגליוני העיתונים שנדפסו מתחילה בכוונה ללמוד ולקרוא החידושים שכתוב שם". ורק יש למצוא לימוד זכות "על פי מה שסיים במשיב דבר שם, דאין איסור זה אלא על דעת שיהיו קיימים להשתמש בקדושתם, משא"כ כשמתחילה נכתבו על דעת לאבדם, אין שום איסור".

הזקן אהרן מסיים: "אבל שוב ראיתי דכל הדברים וצדדי ההיתר שזכרתי לא היו שייכים כי אם במקום **שנבר עברו להדפיס**, ואנו דנין אם מותר לשורפן. בזה היה מקום לומר דכיון דקדושה אין בהן מצד עצמן, שלא נכתבו לשמן או יותר נכון שנכתבו מתחילה על מנת לאבדן שרי לשורפן. אבל בנידון דידן הרי אנו דנין על היתר **לכתחילה להדפיס חידושי תורה בגליוני העיתונים**, ושאחר כך לא ישרפם שום אדם אלא ישתמשו בהן לדברים בזויים. אם כן מאן מתיר להדפיס לכתחילה כתבי הקודש וגם אזכרות על מנת לשורפן ולאבדן אחר כך, דאין בזיון גדול מזה שמאבדן. ובמקום שידוע שודאי יהיה מוכרח לאבדן, מי שרי להביאם לכתחילה לידי איבוד".

אולם באגרות משה (יו"ד ח"א סימן קעב) חידש להלכה ולמעשה, שאין לחשוש לשמות הטעונים גניזה בעיתונים המצויים בידינו, היות ולא נכתבו בכוונה תחילה לשם קדושה: "ומסתבר לעניות דעתי שבאלו השמות שיש להם גם קריאה אחרת, או אף רק פירוש אחר, כמו שם 'א-ל' שיש לקרותו 'אל' בפתח שאינו שם כלל. וכמו שם 'שד-י' שיש לקרותו 'שדי' בקמץ וחיריק, או לקרות שדי בסגול תחת השין שאינו שם כלל. וכמו שם 'צבא-ות' שיש לקרותו 'צבאות' בחיריק ושווא וכדומה. ואף שם 'אלקים', שאף שהוא אותו הקריאה מ"מ הוא גם בפירוש אחר על דיינים ועל מלאכים ועל ע"ז. ולכן בהדפסה של העיתונים, **שאינו שום כוונה עלייהו מחמת שהמדפיס ע"י המאשין** [מכונה] **אינו יודע כלום** ממה שכתוב שם, **אינו שם כלל**. ואף שעל ידי תיבות שלפניהם ושלאחריהם ניכר שהוא שם, אין להחשיב ככותב את השם בזה כיון שאינו בהשם גופיה".

דברי האגרות משה הם כעין סברת החזון איש [לעיל **אות ו**] כי בספרים המודפסים במכונה [ולא כתובים בכתב יד אדם] אין קדושה, ומותר לאבדם אפילו ביד. ולדעת רבי משה, אף בשמות הקודש עצמם, שנכתבו לא על ידי אדם המכוין לכותבם בקדושה, אלא על ידי מכונה שהמפעיל אותה לא מכוין מאומה, אין כל קדושה, ואין איסור לאבדם.

ומתוך כך הסיק רבי משה: "לכן במדפיס שאינו יודע כלום, אין לחוש לכל השמות שכולן יש להם גם קריאה ופירוש אחר. ורק בשם 'הוי"ה' יש לחוש בעיתונים אם נכתב שלא באופן חירוף וגידוף". רבי משה העיד על עצמו כי "למעשה בעיתונים איני בודק לראות אם יש שם שם, משום שבכל השמות נוטה שאין לחוש לבד מהוי"ה שלא מצוי כלל שידפיסו בעיתונים. אבל אם בדרך מקרה אני רואה בעיתונים אף אחד מז' השמות,

אני מחמיר לקרוע אותו מקום מהעיתון ולהצניעו, לחומרא בעלמא, כיון שלא מצאתי ראיה מפורשת לסברתי".

קדושת ספרי תורה שבעל פה - מכח הלימוד שלומדים בהם

ט. חידוש נוסף בדיני גניזת ספרי קודש, כתב באגרות משה (או"ח ח"ד סימן לט) בנדון מיחזור ספרי קודש. רבי משה צידד להתיר מסירת ספרי תנ"ך שאין בהם שמות וכן ספרי תורה שבעל פה, וכן משניות וגמרות, למיחזור, מכיון שבניגוד לקדושת השמות **בספר תורה** שנעשית מצד עצם הכתיבה, קדושת **כתבי הקודש** של **התורה שבעל פה** נובעת **מהלימוד בהם**: "בספר תורה הוי' הכתב בעצם דבר המקדש, ואינו תלוי באם יקראו בו. ולכן כשכתב ספר תורה נקדשה מצד הכתיבה מצד עצמה, אף ללא מצות הלימוד. אבל הספרים ליכא שום מצוה מצד הכתיבה עצמה, אלא מצד מצות הלימוד, ואם כן ודאי הקדושה שנעשה על ספרים אלו [של לימוד התורה שבעל פה] הוא נמי מצד שנעשו ללימוד בהם דווקא. וממילא כשלא שייך שוב ללימוד בהם, הרי יש לנו לומר דאזלא קדושתיה".

ועל פי חידוש זה הסיק: "ולענין מעשה הוא ברור אצלי כמו שכתבתי, יש לאסור [מסירה למיחזור] בחומשים וספרי תנ"ך שבהם נמצאים שמות, וכן סידורים מאלו שמדפיסים בהם שמות ממש. אבל מהספרים שבתורה שבעל פה שהם משניות וגמרא משני התלמודים, וכל ספרי רבותינו הראשונים והאחרונים והספרים הנדפסים מחכמי הזמן, וכל הירחונים. כשנקרעו ולא שייך שילמדו ויעיינו בהם, ואף ששייך שילמדו בהם לפעמים, אך ברור שלא ילמדו ולא יעיינו בהם כאיזה דפים שלמים נמי מותר".

לדעת האגרות משה, יש הבדל עקרוני בין קדושת ספר תורה, חומש וספרי תנ"ך שיש בהם שמות הקודש - שהיא קדושה מצד עצם כתיבתם, ולכן אסור לאבדם. ובין קדושת שאר ספרי וכתבי התורה שבעל פה - הנובעת מהלימוד שלומדים בהם, ולכן כשכבר לא לומדים מתוכם, אין איסור לאבדם.

ומכל מקום בסיום דבריו כתב האגרות משה: "אבל לעשות כן למעשה תדבר בזה עם עוד גדולי פוסקים בארץ ישראל, וגם מגדולי ראשי ישיבה וגם עם גדולי תורה והוראה מעדה החרדית ומהספרדים".

ובספר גנזי הקודש, הביא במכתבי הגר"ח קנייבסקי (אות נט) שנשאל: "בשו"ת אגרות משה כתב, שדברי תורה שאין בהם שמות ה' שבלו ואין צורך בהם, מותר לשולחם למיחזור נייר [דהיינו לטחון אותם לעשיית נייר חדש], ואין צריך לגונזם, וביקש הסכמה מרבני ארץ ישראל, האם כת"ר מסכים עמו", והשיב: "לא מסתבר".

עלוני תורניים המיועדים לקריאה "חד פעמית"

י. הרב יעקב אריאל, רבה של רמת גן, במאמרו המקיף "מיחזורם של עלוני בתי כנסת" (תחומין כרך ל, עמ' 472) הוסיף נופך בסברת האגרות משה שקדושת ספרי תורה שבעל פה נובעת מכח הלימוד שלומדים בהם: "נראה שיש מקום לדמות במידת מה את קדושת כתבי הקודש שאין בהם שמות, לקדושת

בית הכנסת. ששניהם נובעים מאותו פסוק, ושניהם קדושתם מדרבנן. נראה שבית הכנסת קדוש רק מכוח דברי התורה והתפילה הנאמרים בו, וכאילו כותלי בית הכנסת מעידים שהמקום מיועד לתורה ולתפילה. הרב ר' משה פיינשטיין עצמו (אגרות משה או"ח ח"א סימן נא) סבור שהפקעת קדושתו של בית הכנסת נעשית בהפסקה מוחלטת של השימוש בו. המעמד המוזכר בגמרא (מגילה כו, א) של ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר, רק נועד לוודא שאין עוד סיכוי שישתמשו בבית הכנסת בעתיד. לכן כשברור שבית הכנסת מפסיק לשמש למטרתו, או כשיש צורך הכרחי ומוסכם לייעוד בית הכנסת למצוה אחרת (כגון מקוה) ואין אפשרות להפקיע את קדושתו במעמד אנשי העיר, **קדושת בית הכנסת פוקעת מאליה בעצם הפסקת תיפקודו כמקום תפילה**. אם כנה השוואתנו בין כתבי הקודש לבית הכנסת, יש לומר שהרב ר' משה פיינשטיין לשיטתו, וכשם שקדושת בית הכנסת פוקעת עם סיום השימוש בו, כך גם קדושתם של דברי קודש המיועדים לקריאה ארעית פוקעת עם סיום הקריאה בהם".

מתוך ההשוואה בין קדושת ספרי קודש לקדושת בית הכנסת, קבע הרב אריאל: "למקום ארעי לתפילה אין קדושת בית הכנסת, מעין המשכן שהיה קדוש רק כשהיה במקומו, ומעין הר סיני שנאמר בו, במשך היובל המה יעלו בהר (שמות יט, ג). עמד על כך הר"ן (נדרים כט, א) שכתב שקדושה לזמן אינה קדושת הגוף אלא קדושת דמים. ואם כך אולי יש להשוות קדושה זו לקדושת כתבי הקודש שנדפסו באופן עראי".

ועל פי זה חידש הרב אריאל: "יתכן שאע"פ שלענין מיחזור גמרות וכד', רבי משה פיינשטיין התנה את היתרו בהסכמת חכמי ארץ ישראל, מיחזור עלונים שאני. שכן אין להשוות ספרים תורניים, המיועדים ללימוד ממושך של מספר חודשים, לעלונים, שצורתם החיצונית ודרך הפצתם מעידות עליהם שהם יותר עיתון מאשר ספר. עלונים אלו אינם מיועדים ללימוד ממושך, אלא לקריאה חד-פעמית בלבד, ורבים מהם אינם נקראים כלל".

והוא מסכם את הדברים: "פוסקים רבים התירו שריפת כתבי קודש שנועדו לשימוש חד פעמי, וחלקם התירו אף מיחזור, אולם רק לכריכת ספרי קודש או למטרות קודש אחרות. הר"מ פיינשטיין התיר מיחזור לכל מטרה; אך הוא פסק כך בחו"ל, כאשר המיחזור נעשה ע"י נוכרים. מאידך גיסא, הוא התייחס לגמרות, לספרי חידושים ולירחונים, ששימושם אינו עראי כעלונים, וראינו שלמרות הסתייגותו מהכרעה למעשה, יתכן שהיה מתיר למעשה מיחזור של עלונים חד פעמיים שאין בהם שמות".

וכן נקט להלכה רבי אליעזר מלמד, ראש ישיבת ההסדר הר ברכה (פניני הלכה ח"ד עמ' 111) לאחר שציין לדברי המשיב דבר, העין יצחק והאגרות משה שהובאו לעיל: "ומזה אפשר ללמוד שגם עיתון שרובו דברי חול, דברי התורה שיש בו אין בהם קדושה. ראשית מפני שהדפסתו לא היתה לשם קדושה, כי הולכים אחר הרוב. שנית דברי התורה שבו נועדו ללימוד למשך מספר ימים ספורים, ושלא כמו ספר שנועד ללימוד לשנים רבות. ואף שיש מחמירים, מכל מקום ההלכה כדעת המקילים, מפני שכל חיוב גניזת ספרים שאין בהם שמות קדושים הוא מדברי חכמים, ובספק בדברי חכמים הלכה כמיקל. אבל לגבי דפי פרשת שבוע שעיקר הדפסתם לשם דברי תורה, מקובל להורות שצריך לגונזם. ואמנם יש מתירים להניחם בפח, מפני שמלכתחילה נדפסו לשם לימוד חד פעמי, ולא התקדשו לתמיד עד שיצטרכו גניזה, וכן היא דעת האגרות משה. והרוצה לסמוך על המקילים רשאי. ומכל מקום לכתחילה ראוי לגונזם".

נישוק ספרי תורה שבכתב ותורה שבעל פה שנפלו על הארץ

יא. על פי דברי האגרות משה שהבדיל בין קדושת ספר תורה, חומש וספרי תנ"ך שיש בהם שמות הקודש - שהיא **קדושה מצד עצם כתיבתם**, לקדושת שאר ספרי וכתבי התורה שבעל פה - הנובעת **מהלימוד שלומדים בהם**, חשבתי לומר נפקא מינה לדינא, לענין החובה לנשק ספרי קודש שנפלו על הארץ.

בערוך השלחן (יו"ד סי' רפב אות יא) כתב "ואם נפל ספר לארץ מחוייב תיכף ומיד להגביהו. אפילו אם לומד יפסיק ומגביהו, ונוהגין להגביהו ולנשקו". וביותר כתב בספר יוסף אומץ (מנהגי אשכנז, עמ' 278) "מנהג אנשי מעשה להתענות כשרואים ספר חומש נופל לארץ, ואע"פ שלא ראיתי דבר זה בשום ספר, לא ראיתי אינו ראיה".

ועל פי דברי האגרות משה יתכן כי דברים אלו נאמרו רק כשנפלו לארץ ספרי תורה שבכתב, חומש ותנ"ך, שקדושתם מחמת עצם הכתיבה, ומאחר **ויש קדושה בגוף הספר**, נהגו לנשקם. מה שאין כן ספרי לימוד התורה שבעל פה [גמרא, ראשונים ואחרונים] או עלונים תורניים ודפי חידושי תורה שבעל פה, שאין בהם קדושה מצד עצמם, אין חיוב לנשקם כשנפלו על הארץ.

לסיכום: נחלקו הפוסקים האם איבוד כתבי הקודש אסור מדרבנן או מדאורייתא.

- לדעת הבאר שבע, המג"א והמשנ"ב, איבוד כתבי קודש אסור **מהתורה**.
- אולם העין יצחק נקט שהאיסור **מדרבנן**, והוכיח כן מדברי הרמב"ם, החינוך והתשב"ץ.
- ובשו"ת עין יצחק והר צבי כתבו, שמותר לאבד את כתבי הקודש **בגרמא**.
- בדברי הפוסקים נתבארו סברות נוספות להתיר איבוד כתבי קודש **בגרמא**:
- כאשר התנו קודם הדפסתם שלא תחול עליהם קדושת כתבי הקודש.
- כאשר הספרים או עלי ההגהה נועדו לאיבוד מראש.

עוד חידשו הפוסקים בהלכות קדושת ספרי הקודש וחיוב גניזתם:

- לדעת החפץ חיים, דפי גמרא שעדיין לא למדו בהם, אין בהם קדושה, ולפיכך מותר לתלוש דפים מתוך גמרא שעדיין לא למדו בה, ואין בזה "בזיון".
- עוד חידש החפץ חיים, שקלקול ספרי קודש ישנים לצורך הדפסת ספרים חדשים - מותר אם כתוצאה מכך יתרבה כבוד שמים.
- לדעת החזון איש, ספרים המודפסים במכונה [ולא כתובים בכתב יד אדם] אין בהם קדושה, ומותר לאבדם אפילו ביד.
- האגרות משה חידש כי קדושת ספרי תורה שבעל פה נובעת מהלימוד שלומדים בהם, ולכן כאשר כבר לא לומדים בהם, אין איסור לאבדם.

לאור האמור, נראה כי מעיקר הדין אין מניעה למסור את דפי הלימוד למיחזור.

דפים שצולמו לצורך הכנת השיעור ולבסוף לא השתמשו בהם, וכן חוברות צילומי המקורות ללימוד השיעור שלא למדו בהם - על פי דברי החפץ חיים, שהתיר לתלוש דפים מתוך גמרא שעדיין לא למדו בה, מכיון שאין בהם קדושה.

וכמו כן לענ"ד אפילו דפי לימוד וחוברות שיעורים שלמדו בהם בשיעור, אינם חייבים בגניזה מעיקר הדין, מכיון ש**מלכתחילה נדפסו ללימוד "חד פעמי"** ולא ללימוד ממושך, ו**בידיעה שנועדו למיחזור**. ולפיכך מאותה עת שהפסיקו ללמוד בהם, פקעה קדושתם, ואין איסור להשליכם למקום שבו אוספים את הנייר למיחזור, כי אין זה איבוד בידים אלא בגרמא. ומכל מקום לכתחילה ראוי לגונזם.

• • •

שיעור זה ראה אור בקובץ **אור ישראל** (מונסי) ניסן תשע"ח

לאחר פירסומו כתב רבי **חיים ברכיה ליברמן**, מו"ץ בבית הוראה של הגרי"מ שטרן, בני ברק:

שלום וברכה לכבוד הרב צבי רייזמן שליט"א

מאוד נהייתי מהמאמר שפרסמתם עכשיו בקובץ אור ישראל לגבי האם חייבים לנהוג כבוד בעלוני תורניים וכדומה. בתוך הדברים הארכתם לגבי דברי תורה שמודפסים בעיתונים האם חייבים לנהוג בהם קדושה.

חשבתי שמבואר בשו"ע הרב סימן של"ד סעיף יג שאסור לכתוב ברכות וכדומה במקום שהם יכולים להגיע לידי בזיון, ומבואר שם בסעיפים הקודמים (בעיקר סעיף יב) שאם כתב בלי היתר אז אין בזה קדושה ומותר להניחם לישרף או לאבד. וממילא יוצא שאסור לכתוב דברי תורה בעיתונים - כיון שהם עלולים להגיע לידי בזיון - וממילא אין היתר של כתיבת דברי תורה שבעל פה וממילא אין חייבים לנהוג בהם קדושה.

ואף שבעלי הדפוס יגיעו עם היתר כיון שזה רק דפוס שעובד ע"י חשמל ואין לחוש כ"כ אם יגיע לבזיון, וממילא י"ל שמותר לכתבו, אז עכ"פ אותו היתר יש שלא צריכים לכבד את הדברי תורה כיון שזה רק דפוס, ונמצא שממה נפשך מותר.

תודה וברכה שיזכה להמשיך להשפיע תורה ברורה ומנופה בתוך עם ישראל

חיים ברכיה ליברמן

• • •

על מכתב זה השבתי:

בס"ד, כ"ב תמוז תשע"ח

כבוד ידידי

הרב חיים ברכיה ליברמן שליט"א

מו"ץ בבית הוראה של הגרי"מ שטרן, בני ברק

שלום וברכה

ראשית כל, הנני להכיר טובה ותודה על שהעליתם על שלחן מלכים, את מאמרי בעניין "גניזת ספרים", שהתפרסם בקובץ אור ישראל (מונסי) להעיר ולהאיר כיד ה' הטובה עליכם. שנית, אני מתנצל על העיכוב בתשובתי עד הלום, מפאת טרדוטי ועיסוקי, בפרט בשיעורי הקבועים.

מע"כ מצדד לומר, שמאחר ואין היתר של כתיבת תורה שבעל פה בעיתונים העלולים להגיע לידי בזיון, ממילא אין חייבים לנהוג בהם קדושה.

אך לכאורה נראה לחלק בין הנדון שהזכיר מע"כ מדברי שו"ע הרב סי' של"ד סע' י"ג, בכתיבת ברכות שיש בהן אזכרות מפורשות, לבין כתיבת דברי תורה בעיתונים שאין מזכירים בהם אזכרות מפורשות. ועוד, שם מדובר באופן שיאבד מאליו ע"י שריפה, ואילו במאמרי דנתי לנהוג בהם בקדושה ולא לאבדם בידיים.

ואסיים בברכה שתזכו להגדיל תורה ולהאדירה

בברכה ובידידות

צבי רייזמן

• • •

על תשובתי כתב הרב ליברמן:

תודה רבה על תשובתו הרמה

כ"ת טען שהשו"ע הרב שמדגיש שלא יבואו לידי בזיון מדבר רק לגבי ברכות שיש בהם אזכרות ואילו לגבי דברי תורה לא דיבר

אולם לשון של הרב ז"ל שם הוא כך: "וכן אסור לכתוב שמות שאינן נחקקין או פסוקים בקמיעות או בשאר מקומות שלא שייך בהם עת לעשות לה" וכו' ולפיכך אין קורין בהם ואין מצילין אותם בשבת מפני הדליקה וכו' ויש אומרים שמותר לכתוב ולהציל שכיון שניתן רשות לכתוב אזכרות בברכות וכן פסוקים שבסידורי תפלות ותחנונים משום עת לעשות לה' הוא הדין שניתן רשות לכתבם בקמיעות או שאר מקומות אף על פי שלא שייך בהם עת לעשות לה' ובלבד שלא יכתבם במקום שיוכלו לבא לידי בזיון כגון באגרות כמ"ש בי"ד סי' רע"ו, והעיקר כסברא הראשונה".

הרי מוכח לכאורה שמדבר גם לגבי פסוקים שאין שמות בתוכו רק שאסור לכתוב פסוק אלא בס"ת. וגם מקודם כתב הרב ז"ל אבל אם אינן מבינים אותו אסור לכתוב ואין קורין בו ואין מצילים אותו (בין בכ"ד ספרים בין בשאר ספרים של תורה שבעל פה) שהרי לא התירו אלא משום עת לעשות לה' וכשאינן העם מבינים לא שייך עת לעשות לה'", הרי מוכח שמדבר גם על כל תורה שבע"פ.

ומוכח מזה שגם על תורה שבע"פ שאין בהם אזכרות אסור לכתבם במקום שיוכלו להגיע לידי בזיון. אולם ראייתו מסימן רע"ו הוא רק באזכרות, רק שלכאורה סבר הרב ז"ל שהוא הדין בדברי תורה אסור לכתוב במקום שיוכל לבוא לידי בזיון, רק כאשר שני תלמידי חכמים מתכתבים זה עם זה אז כל אחד בטוח שהשני ישמור על ולא יהיה בבזיון.

ולגבי טענה השניה שכתב כ"ת ששם נפסד רק מעצמו ולא לאבדם בידים, צדקו דברי כ"ת, ויש לדון אם מותר לשומו במקום שאנשים בלי דעת ישרפו אותו האם נחשב מעצמו או בידים, ואולי כ"ת כתב ע"ז במאמרו ואיני זוכר.

תודה רבה ובברכה מרובה

חיים ברכיה ליברמן